

Pethó József

Megszemélyesítés és tárgyiasítás a Nyírség „lírai mitológiájában”

Adalékok Krúdy Gyula N. N. című kisregényének stílusvizsgálatához

Az alábbiakban Krúdy „legnyírségibb” művének, az N. N. című kisregénynek sajátos szempontú, a megszemélyesítés és a tárgyiasítás különböző nyelvi szerkezeteit és az ezekhez a szerkezetekhez kapcsolódó műveleteket előtérbe helyező vizsgálatával elsősorban az író stílusának árnyaltabb jellemzéséhez kívánok hozzájárulni. Emellett azonban az is célom, hogy ezen a kettős évforduló alkalmából rendezett nyíregyházi rendezvényen az alkalom és a hely által mintegy „előírtak” szerint újabb (a fent említettek szerint: főként nyelvi-stílusbeli) megközelítésből hozzájáruljak ahhoz a Krúdy-szakirodalomban hosszú ideje folyamatosan jelen lévő diskurzushoz, amelynek az a tárgya, hogy milyen jelentésrétegei is vannak a Krúdy-szövegekben a Nyírséghez köthető élményanyagoknak; a szerzői életrajz felől közelítve: a szülőföldhöz, vagyis a Nyíregyházához, a Nyírséghez kötődésnek.

Ennek a sajátos, lényegében kettős célnak megfelelően az alább kifejtendőket érdemes egy tágabb keretben elhelyezve más jellegű nézőpontokkal kiegészíteni, vagyis a nyelvészeti-stilisztikai szakirodalom idevágó meglátásainak összegzése mellett röviden áttekinteni azokat az irodalomtudományi érdekű meglátásokat is, amelyek más irányú kérdésfeltevéseik ellenére is szinkronba hozhatók az itt tárgyaltakkal, tehát a jelen esetben is megfontolandó tanulságokat vagy az itt leírtak értelmezését elősegítő vagy kiegészítő elemeket tartalmaznak. Ez a „szinkronizálás” a két filológiai tudomány között most azért is tűnik különösen helyénvalónak, mert tudományos emlékülésünkön, nagyon is helyes arányban, fele részben vesznek részt irodalmárok, fele részben nyelvészek.

Mitológia és líraiság

Az alább kifejtendőkkel összefüggésben: A mítoszteremtés és a líraiság fogalmait előtérbe helyező elemzésekre koncentráló recepciótörténeti áttekintés megkezdése előtt helyezzük el a szöveget az életműben. Az N. N.-t először a Magyarország című napilap 1920-as évfolyama közölte folytatásokban, könyvként pedig az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. adta ki elsőként, „N. N. Egy szerelemgyermek” címmel, a cím alatt a „regényke” műfajmegjelölés és az „Emlékül ifjúságomnak” ajánlás szerepelt. A Krúdy-szakirodalom az író második nagy, „látomásos-lírai”, máskép-

pen szólva „szimbolikus” alkotói korszaka egyik legjelentősebb művének tartja (vö. Czére 1987: 119–154, Kemény 1991: 58–62).

A szakirodalmi-recepciótörténeti visszatekintésben nemcsak az időrendi elsőség, hanem a benne felvetett érzékeny meglátások miatt is érdemes először Kárpáti Aurélnak a Pesti Naplóban megjelent ismertetését felidézelnünk:

„Az első Krúdy-könyv – a Nyíri csend – felejthetetlen, búsongó, őszi hegedűk fájó zengését idéző hangulata száll felénk ebből a kicsiny, de szinte túlszűfoltan gazdag regénykéből. [...] Álom és valóság összeszövődik itt az író történetében is – amely méltó pendantja Turgenyev Első szerelmének –, minden szimbólummá mélyül, a halott dolgok átélkesülnek, a mondatok költőisége könnyes muzsikában olvad fel. A színeknek, képeknek, hasonlatoknak és hangulatoknak túlhabzó kicsordulása, káprázatos, szüreti bősége, szinte Jókai fantáziájával vetekszik. Vagy az ősz panorámája vetődik elénk ugyanennyi fejezetből és mind más, mindnek más színe, illata, hangulata, pompája és bánata van és hogy *él mindegyikben minden: kő, út, léckerítés, állat, fű, bokor, patak, felhő, szél, ember...* [...] Szép, igaz, költői írás N. N. tücsökmesében elmondott története. Talán a legszebb Krúdy Gyula minden eddigi írása között” (K. A. [Kárpáti Aurél] 1922., a kiemelések tőlem: P. J.).

Ha lehántjuk az ismertetés (mai szemmel már) elfogódottnak-lírainak tűnő részeit, világosan látszik, hogy Kárpáti az N. N. stílusának nagyon is fontos elemeit ismerte fel. Ezek – a zeneiség mellett – a következők:

- A szimbólumok meghatározó szerepe: „minden szimbólummá mélyül”.
- A képek, hasonlatok jelentősége: „képeknek, hasonlatoknak ... túlhabzó kicsordulása, káprázatos, szüreti bősége”.
- A megszemélyesítések sokasága: „él ... minden: kő; út, léckerítés, állat, fű, bokor, patak, felhő, szél”.

Az alábbiakban magam is ezzel a három fontos stíluselemmel kívánok foglalkozni, kiegészítve ezeket egy újabbal: a megszemélyesítés ellentétével, a tárgyiasítással. A megszemélyesítés és a tárgyiasítás dichotómiájával és általában az alább kifejtendővel szintén szoros összefüggésben van az is, amit Féja Géza (1943: 226) mond az N. N. szövegvilágában megvalósuló líraiságról, illetve embernek és tájnak (természetnek) mitológiateremtő összekapcsolásáról:

„Óriási kozmikus és humánus életképek váltakoznak ebben a regényben a létezés és a történés széles mezőin, melyeknek ölében eltörpül, elvész a külön ember, mint a tücsök a mezőben, csak zenéje, fölérzése szórja be a tájat. Krúdynam ez a regény a leglírikusabb kitörése; nagy lírikus is élt benne, de tömött, dús életérzése elvetette a líra karcsúbb formáit, az epika természetes »formátlanságára«, szabad ömlésére volt szüksége. Az idillt írta meg ebben a könyvben, a magyar életforma puha marasztalását, a táj magába fogadó vonzalmát, a merengés legmagasabb értelmét: az egyre szépülő emlékek folytonos »lélekvándorlását«. A sztatikus, megkötött, *a tájba illeszkedett*, a mozdulatlansággal szövetkezett *életformának*, tehát egyik legmélyebb keleti örökségünknek *himnusza ez a könyv*” (a kiemelés tőlem: P. J.).

A mítoszeremtés stilmái

1. A tücsök-szimbólum

A N. N.-t elemző stilisztikai szakirodalomban mindenekelőtt a mű szimbólumrendszerének, pontosabban úgy mondhatnánk, hogy a tücsökszimbólumnak

a felfejtésére irányult a legnagyobb figyelem. Orosz Sándor (1961) Krúdy Gyula szimbólumairól című tanulmányában sokoldalúan, fejezetről fejezetre haladva elemzi ezt a többrétegű, az egész regényt átfogó szimbólumot. Egyebek mellett a következő főbb jelentéseit látja: A tücsök dala azt a rendíthetetlen nyugalmú, naturális életszemléletet képviseli, amely a századforduló „békebeli” világában egy bizonyos vidéki rétegnek volt a sajátja. Aztán mivel a tücsök „tárgyilagossága”, „semlegessége” eltűnik, és csak az elesettek szívében lakik, valami határozottan meg nem fogalmazott társadalmi mondanivaló szimbólumává lesz. A „szimbólummá fejlődés nyelvi fokozatait” így összegzi: 1. Azonos jelzővel összekapcsol két fogalmat: magányos tücsök – magányos ember. 2. A szimbolizáltat (ember) egyesíti, azonosítja a szimbólummal (tücsök): „Én voltam a tücsök.” 3. Az így létrejött új szimbólumot általánosítja: „És mindenki tücsök volt...” Ezen kívül még a következő jelentéseket is tulajdonítja a szimbólumnak: a tücsök = maga N. N.; a tücsök = N. N. jobbik énje, az, aki ifjúságában volt; a tücsök = N. N. fia; a tücsök = a fiú = N. N. (a csalódott, kiegészített férfi) ifjúsága.

Kemény Gábor (1991: 60–62) alapos elemzésében szintén rámutat a tücsök-szimbólum összetettségére, arra, hogy a szimbólum „önellentmondó tartalmakat is hordoz”, „véglegesnek tűnő jelentését” a szerelemben, az ember jobbik énjében, lelkiismeretében jelöli meg.

Témám szempontjából most különösképp az a tanulság kiemelendő, hogy a szimbólum két pólusa: a természeti (tücsök) és az emberi (a történet valamelyik szereplője, illetve a szereplők jellemző vonása stb.).

Ez a természeti-emberi viszony akár egyértelműnek is tűnhetne, mint ahogy bizonyos értelemben az is, hiszen sok hasonló struktúrájú szimbólummal találkozhatunk a szépirodalomban. Mindennek szöveg- és stílussszervező jelentősége annak a fényében érthető meg, ha a képi ábrázolás egyéb, az N. N.-ben releváns formáit is megvizsgáljuk.

2. Megszemélyesítések

Közismert, a mítosz kutatásban többször kifejtett tétel, hogy a megszemélyesítés alapvető fontosságú szemantikai eljárása a mítoszteremtésnek. Tokarev (1988: 183–184) szerint például „míg a költői nyelvben a megszemélyesítés pusztán metafora, képi hasonlat, irodalmi fogás, a mitológiai és vallási felfogásban képzelte valóságot jelent, amely a természet vagy az emberi élet jelenségeinek sajátos magyarázatát adja. A megszemélyesítés itt nem egyedi metafora, hanem a szimbólum sajátos, méghozzá tartalmilag leggazdagabb formája. Ezekben a szimbolikus megszemélyesítésekben a jelölt világ, vagyis a valóság, amely a szimbólum mögött rejlik, él és személyisége van. A jelölőt pedig, vagyis ennek a személyiség jellegű elemnek az empirikus, az ember által felfogható megnyilvánulási formáit az emberi cselekvések, érzések és gondolatok analógiájára fogalmazzák meg [...] A megszemélyesítés léte vagy nemléte döntő ismerve minden mitológiai elbeszélésnek”.¹ Nem ellentmondás-ként, hanem kiegészítésként jegyzem meg, hogy a „költői nyelv” és a „mitológiai és vallási felfogás” ilyen sarkos szembeállítás nem alkalmazható minden esetben, hiszen az N. N.-hez hasonló, „lírai mitológiá”-t teremtő szépirodalmi szövegek lényegében köztes helyzetben vannak e tekintetben.

1. Vö. még pl. Tokarev (1988: 272): „A mitopoétikus világmodell gyakran abból indul ki, hogy a makro- és mikrokozmosz, a természet és az ember azonos [...]. Ez az azonosság ad magyarázatot sok-sok példára, amelyben nemcsak a kozmikus térségek és az egész föld modellálása antropomorf, hanem [...] köznapi jelenségeké is”.

Mindennek alapján célszerűnek tűnik alaposabban szemügyre venni a mítoszteremtés N. N.-beli stilémái közül a megszemélyesítést is. Mivel e nyelvikép-fajta szövegszervező szerepére kívánok rámutatni, különböző szövegrészekből válogatott példák sorolása helyett néhány viszonylag nagyobb egységben vizsgálom meg ennek a stilémának a szerepét.

Először A tücsök őszi látogatása című fejezet első bekezdését idézem,² amelyben nyírségi szülőházát írja le N. N.; a kiemelt megszemélyesítésekből egyértelműen kitűnik, hogy a szövegrész jelentésszerkezetét az antropomorfizáció eljárása szervezi, vagyis egy olyan összetett képrendszer bontakozik itt ki, amelyben nemcsak maga a ház, hanem egész környezete is emberi alakot kap.

„Én októberben születtem, amikor ritkán hallatszik a tücsök, de annál szomorúbb a hangja. A kovácműhely esti harangozása nagy messziségből közeledik a leszálló ködben. Dúsan, füstösebben pipázik a kémény a dércsipe háztetőn, mint fehéredő, tömött szakállból bővebben omlik a pipafüst is. A ház mögött elterülő szőlős-, gyümölcsös-, veteményeskerten egy pillantással végig lehet látni, nincsenek kövér lombok, megtelt bokrok, széles szoknyájú szőlőtőkék,³ amelyek a kilátást megállítják. A fehér filagória közelebb jött a lakóházhoz, mintha a közelgő téli hideg elől menekülne a gyengéd vékony lécezetű alkotmány a zömök oszlopú udvarházhoz, amelyben ama nagy fehér szelindekek, farkcsóváló komondorok, barátságos kemenceóriások tanyáznak, amelyek lángfogaikkal kettéharapják a Hideg lábát, ha az a ház belsejébe akarna nyomakodni” (PN. 499).

A következő részletben a hajnal leírása egy hasonlóképp összetett, antropomorfizáló képrendszerben valósul meg, ahol is a hajnal képi síkon vendégként érkező, pipájából fehér füstöt fújó vándorlegény, de az udvar kerítése, fái is megelevenednek, szintén megszemélyesítés fejezi ki a havazást és a fagyot:

„Félrevontam a függönyt, és az udvarra, a kertre néztem. Már belépegetett a vándorlegény a nagy köoszlopos kapun át az udvarra, és fehér füstöt fújt a száján. Minden lélegzetével több és több fehérség terjedt el a gömbákácok, orgonafák és kőrisek között. A láthatatlan pipás telefüjta szürke füstjével az alvó kertet, a kutat, a háztetőt. A fehér kerítés, amelyről gyakran azt gondoltam sűrű éjszakákon, hogy besötétedéssel elszökik az udvarból, valahová a pajtásaihoz, már láthatólag a helyén állott. Minden visszatért a helyére, ami távol volt a fekete éjszakában. Sőt új vendégek is érkeztek a hajnallal. Hópelyhek, amelyek táncoltak, forogtak a levegőben, mintha még nem merészelnének leereszkedni a földre. Szálldostak, mintha a helyüket keresnék az ismeretlen udvarban. A fagy, mely éjszaka beköszöntött, kérges csizmájában, ropogva taposta az udvar göröngyeit” (PN. 526).

Az igazi tücsök című fejezet elején így elevenedik meg, antropomorfizálódik a nyírségi táj:

„...végigkocsiztunk a nyírségi országutakon, amelyek lomhán, resignáltan kanyarognak mindig ugyanazon ákácok alatt. Ahol szőlők vannak, Oros felé, onnan sárgarigó kiáltott a bricskára a kéklő, jó szagokkal teli gyümölcsösökből. A nagyfejű, bámész napraforgók táján seregélycsapat röppent fel a földekről. Az árkok felett szarkamadár lappangott ingujjában. A határkocsma környékén rengeteg veréb csipogva beszélte el, amit az utasoktól hallott. Az agarászok már hazafelé mentek a fáradtan utánuk nézegető mezőkről. Örgébics kiáltott ránk éles hangján egy száraz

2. A Krúdy-idézetek forrása: N. N. In: Krúdy Gyula: Pesti nórabló (PN). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978.

3. A halmozás, illetve a szűkebb kontextus (azaz a bekezdés) olyan összefüggő szemantikai szerkezetet teremt itt, amelyben a kövér és a megtelt jelzők is megszemélyesítő szerepűvé válnak.

fáról: hová mentek? És a napraforgók nagy bolond fejüket csóválni látszottak, amint együtt láttak bennünket Juliskával, a kis kocsi sárga ülésében" (PN. 543).

3. Megszemélyesítő hasonlatok

Az N. N. stílus- és jelentésszerkezetében kiemelkedően fontos szerepük a hasonlatoknak is. Ezek között feltűnően nagy számban fordulnak elő olyan szerkezetűek, amelyeknek hasonlítottja a nyírségi táj valamelyik eleme, a hasonlítója pedig mintegy megszemélyesíti azt. Kemény (1993: 94 és kk.) felosztása alapján ezek szerkezetük alapján a következő típusokba sorolhatók: a) [-hum] → [+hum], azaz nem emberi → emberi, pontosabban állat → ember szerkezetről beszélhetünk; b) [-an] → [+an], vagyis lélek nélküli → lélekkel bíró, ez a flóra felruházása emberi vonásokkal; c) [-org] → [+org], vagyis élettelen élővel szemléltető hasonlatok. Típusokhoz rendelés nélkül (hiszen szempontunkból most az a minden altípusra érvényes közös vonás a lényeges, hogy a hasonlat így „megszemélyesítést sugall”; l. Kemény 1993: 98), a szöveget lineárisan követve nézzünk néhány jellemző példát:

„Dúsan, füstösebben pipázik a kémény a dércsípte háztetőn, mint fehéredő, tömött szakállból bővebben omlik a pipafüst is” (PN. 499).

„...a szél koncertet tartott, mint egy megőrült muzsikus” (PN. 508).

„a bokrok kopaszodó, tüskés gallyai összeborultak, egymásba kapaszkodtak, mintha az utat védelmeznék” (PN. 510).

„mintha egy óriásnő borította volna a szoknyáját a világra, midőn bealkonyodott” (PN. 513).

„Apró pelyhekben havazott, mintha most szabná a szűcs azokat az apró fürtű, fehér gubákat, amelyeket falusi emberek oly kérkedve viseltek” (PN. 518).

„Szilvafák borultak össze a ház mögött, mint örök hűséget fogadott barátnök” (PN. 544).

„...a kertek mélyeket álmodtak, mint öreg emberek ifjúságukról, gyümölcsszedésről, szerelemről, szeretkezésről, titkokról, amelyeknek rendszerint tudósai a kisvárosi kertek” (PN. 520).

„A kertekből ismeretlenül hajoltak ki a fák téli gallyai, mint a megöregedett szomszédasszonyok könyökölnék az ablakukba és a fiatalságot szidják” (PN. 520).

„Tavaszkor és ősszel itt halad a szennyes víz,... mintha egy cifrázkodó öregasszony meglátogatná megvénült, az élettől visszavonult barátnököt” (PN. 522).

„A Bujdos-liget, amelynek óriásfái úgy álldogáltak a szemhatáron, mint a fosztóka mesemondásaiból való vitézek” (PN. 532).

4. Tárgyasítás

Az N. N. tárgyasításainak vizsgálata előtt, mivel a fogalom a stilisztikai szakirodalomban is különböző jelentésekben használatos, szükséges a fogalom itteni értelmezésének világossá tétele.

Ehhez kiindulásként két releváns, ám eltérő értelmezést⁴ veszek alapul, és saját fogalomhasználatomat ezekhez viszonyítva rögzítem. Kemény (2006: 423–424) nyelvi képként így jellemzi a tárgyasítást: „a kevésbé méltányolt, ennél fogva a stilisztikai szakirodalomban is csak szórványosan tárgyalt képtípusok közé tartozik. [...] Pedig a tárgyasítás a megszemélyesítéssel egyenértékű, alapvető fontosságú metaforafajta: az emberi gondolkodás, következőképp az írói (ön)kifejezés két lehetséges

4. A hasonló metaforikus összefüggéseket szemantikai szempontból a kognitív metaforaelmélet írja le sok tanulással, vö. pl. Kövecses 2005: 132 és passim.

iránya közül az egyiket: a szubjektívtől az objektív, az élőtől az élettelen felé haldót reprezentálja. »Mellőzésének« oka valószínűleg a még mindig a romantikában gyökerező irodalomfogalmunk és -felfogásunk jellegében keresendő, amely nagyobb jelentőséget tulajdonít az antropomorfizációnak, mint a dezantropomorfizációnak.» Kemény tehát viszonylag szűk értelemben használja a tárgyiasítás fogalmát: a tudati, vagyis a gondolati, érzelmi, hangulati, indulati eseményeknek, folyamatoknak tárgyiasító metaforákkal való érzékeltetését sorolva ide (vö. még Kemény 2002: 132–133). E dolgozatban viszont tágabb értelemben szerepel a tárgyiasítás: egyrészt ideértem a hasonlatokban megvalósuló tárgyiasítást is, másrészt idesorolom a személyek tárgyiasítását is. Ez az értelmezés megegyezik a személyekre vonatkoztatás kiterjesztésében Máthé (2005: 60 és passim) fogalomhasználatával, abban viszont eltér attól, hogy nem tulajdonít eleve értékelő mozzanatot ennek a nyelvi műveletnek. Máthé ugyanis (2005: 73 és kk.) a „személytelenítésen”⁵ belül „tárgyasítást” és „dologiasítást” különböztet meg, mégpedig azzal a kiindulással, hogy a „tárgyasítást azért indokolt elhatárolni a dologiasítástól, mert az előbbi nem feltétlenül leértékelést fejez ki”, viszont „a dologiasításban egyértelmű az élőnek vagy az embernek a leértékelése” (2005: 81). Mivel magam ezt az „értékelésen” alapuló megkülönböztetést még nem látom eléggé kidolgozottnak,⁶ nem is alkalmazom, hanem egységesen tárgyiasításról beszélek a kérdéses jelenségről szólva.

Az alábbi példákban tehát az előző pontokban bemutatott antropomorfizációval ellentétes jelentésviszonyt látunk:

„a törvénytelen gyermekek oly boldogtalan életet élnek, mint a madárijesztők. Keservesen átkozódnak, mint a fák száraz gallyai a viharban. Búsan jajonganak, mint a vándorló szél a régi malom körül” (PN. 548).

„És ezekben az álmokban, ha magát látom, mindig oly ifjúnak tűnik fel előttem, mint az újhald sarlója” (PN. 560).

„S csendesen ingatta őszbe borult nagy fejét, kerek gyermekszemeivel pedig oly világosan, fénylően nézett reánk, mint a víz néz a napsütésbe” (PN. 565).

Összegzés

Ha röviden összegezni akarjuk a fentiekből leszűrhető tanulságokat, mindenképp szükségesnek tűnik kiemelni azt, hogy az N. N. szövegvilágát annyira karakteresen jellemző „lírai mitológia” egy olyan folyamatos „nyelvjátékban” valósul meg, amelynek lényege két konceptuális tartomány, nevezetesen az emberi és a nem emberi, az utóbbit konkrétan megnevezve: a nyírségi táj/természet fogalmi tartományának összekapcsolása, állandó egymásba csúsztatása. Egyaránt ez a viszony valósul meg olyan eltérő nyelvi szerkezetekben, mint az N. N. különböző jelentéseket előhívó tücsökszimbóluma vagy a megszemélyesítések és a tárgyiasítások különböző formái.

5. Az irodalomtudományban a személytelenítés fogalma az itteni fogalomhasználattal csak részlegesen érintkező módon főként a lírai alany „személytelenné” válásának, azaz a költői személyesség visszaszorulásának, a személytelenítő tárgyilagosságnak, az „objektív líra”-nak a leírására használatos (vö. pl. Kulcsár Szabó 1993: 55–57 és passim).

6. A „nem feltétlenül” kitétel implikálja azt a jelentést, hogy a tárgyiasítás is lehet „leértékelő”. Ha azonban ezt elfogadjuk, akkor éppen az a megkülönböztető jegy tűnik el, amely alapján elválasztható a tárgyiasítás a „dologiasítástól”.

Ez a panteisztikus szemlélet abban az értelemben, ahogyan például Zlinszky (263) Petőfi líráját jellemzi, „költői” is, így az egyik lényeges összetevője annak, amit Krúdy „költői stílusának” szoktunk nevezni: „Képalkotó tehetsége főként természetfelfogásában gyökerezik [...] a természetet nagy egységnek látja, melyben az ember, [az] állat- és növényvilág, sőt az élettelen tárgyak is mind egyazon lelket viselik: [...] Ez a panteizmus. [...] Mily bámulatos elevenséggel azonosítja képzelete az emberi életet a természettel, és ruház viszont emberi gondolat- és érzésvilágot a természetre! Nincs költő, akinek költészetét e viszony ily gazdagságban hatná át, akinél annyira világszemlélet-jellegű volna...”

Irodalom

- Féja Géza 1943. Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1867-től napjainkig. Magyar Élet, Bp., 217–234.
- K. A. [Kárpáti Aurél] 1922. Krúdy Gyula: N. N. (Egy szerelem-gyermek.) *Pesti Napló*, 1922. február 12.
- Kemény Gábor 1991. Szindbad nyomában. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp.
- Kemény Gábor 1993. Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról. Balassi Kiadó, Bp.
- Kemény Gábor 2002. Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába. Tinta, Bp.
- Kemény Gábor 2006. Tárgyasító és allegorizáló metaforaalkotás Cholnoky László kisregényeiben. *Nyr.* 422–438.
- Kövecses Zoltán 2005: A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metafora-elméletbe. Typotex, Bp., 2005.
- Kulcsár Szabó Ernő 1993. A magyar irodalom története 1945–1991. Argumentum Kiadó, Bp.
- Máthé Dénes 2005. A költői kép szemiotikai és irányzati vizsgálata a két világháború közti magyar költészetben. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- Orosz Sándor 1961. Krúdy Gyula szimbólumairól. *Nyr.* 421–435.
- Tokarev, Sz. A. 1988. Mitológiai enciklopédia I. Gondolat, Bp.
- Zlinszky Aladár 1922/1961. Petőfi nyelvéről. In: Szathmári István (szerk.): *A magyar stilisztika útja*. Gondolat Kiadó, Bp., 256–269.